

Impactul anului 1919 asupra destinului politic al evreimii române interbelice. Transformări, permutări și provocări

■ CLAUDIA URSUȚIU

[The Romanian Academy]

Abstract

The research regarding the Jewish political life in Greater Romania is still relatively uncovered, but, at the same time, particularly stringent. In this way, the information necessary for an objective understanding of the role played by the Jews both in the history of Romanian society as a whole and in the evolution of their own community can be brought to light. The years following the 1919 parliamentary elections was particularly important for the Jewish community. Thus, new Jewish political tendencies are now crystallizing, leading, in 1931, to the birth of the Jewish Party of Romania. However, the great differences between the Jewish communities, put in the situation of living together after 1919, persisted throughout the interwar period. Only in the mid-1930s, under the threat of the Nazi danger and the eakening of Romania democracy, the two blocs managed to get closer and laying the foundations of the Central Council of Romanian Jews.

Keywords

The Jewish community in Romania; the Union of Romanian Jews; the Jewish Party in Romania

Din perspectiva istoriei evreilor din România, demersurile în vederea cercetării subiectului reprezentat de viața politică evreiască este încă unul relativ neacoperit și în același timp deosebit de stringent, în scopul de a scoate la lumină informațiile necesare unei înțelegeri obiective a rolului jucat de evrei atât în istoria societății majoritare, cât și în cea proprie și de a permite reconstruirea, în componentele sale esențiale, a imaginii veridice și exhaustive a evoluției societății evreiești pe parcursul perioadei interbelice și nu numai.¹

Primii ani de după Primul Război Mondial sunt deosebit de importanți, priviți atât din interiorul, cât și din exteriorul comunității evreiești. În primul rând, se cristalizează acum noi curente și tendințe politice evreiești, determinate atât de evoluțiile românești postbelice, cât și de cele internaționale (Declarația Balfour sau Revoluția Bolșevică). Transformările majore în abordarea evreiască a politicului, generate și corelate la noile realități interne și externe, nu numai că au dat naștere unor linii divergente de conduită politică, dar, în

1 Prezentul articol a fost publicat în Alexandru Radu, Camelia Runcanu (coord.), 1919. Primele alegeri parlamentare din România Mare (București: Monitorul Oficial, 2019).

final, ele au și divizat comunitatea evreiască în întregul ei pe tot parcursul perioadei interbelice. În al doilea rând, anul 1919, este anul Conferinței de Pace de la Paris, eveniment care din perspectiva minorității evreiești, aduce cu sine, teoretic, emanciparea evreilor din România. Privit în această lumină, anul 1919 se poate defini ca *anno mirabilis* al istoriei moderne evreiești din România.

Evreimea română între cele două războaie mondiale

După anul 1919, evreii din Vechiul Regat și coreligionarii lor, incluși peste noapte între noile granițe ale României Mari s-au aflat într-o situație fundamental diferită față de cea antebelică, viața lor desfășurându-se acum într-un context marcat în principal de faptul că după unirea cu Transilvania, Basarabia și Bucovina, noile limite teritoriale ale statului român cuprind trei comunități evreiești distincte, care, împreună, le depășesc numeric pe cele din Vechiul Regat. Vorbim de trei comunități net diferențiate prin istoria lor, prin gradul și modul de apartenență la tradiția evreiască, prin organizarea internă și statutul civic, prin structura socio-economică și angajarea politică și, nu în ultimul rând, prin modul de raportare la cultura și societatea românească, în ansamblul ei.

În ceea ce privește Vechiul Regat, avem în Muntenia o comunitate relativ mică, însă mult mai deschisă spre modernizare spre deosebire de cea din Moldova, mult mai mare și mai tradiționalistă.

Comunitățile din Basarabia și Bucovina, ambele formate sub auspiciile culturii idiș diferă între ele din cauza statutului lor anterior, evreii din Basarabia venind de sub un regim rus opresiv, în timp ce în Bucovina s-au bucurat de guvernarea austriacă, mult mai tolerantă.

Transilvania, la rândul ei, prezintă o situație deosebit de complexă, fapt datorat diferențelor zonale interne. Dacă în Crișana-Maramureș vorbim de o comunitate evreiască de tip estic, similară cu cea din Galiția, în Banat și în Transilvania istorică întâlnim comunități integrate în mediul cultural maghiar sau german, care, în câteva orașe erau complet asimilate.

Totodată, evoluția ulterioară a evreimii române ne indică faptul că destinele acesteia au fost influențate într-o măsură considerabilă și de Revoluția Bolșevică și Războiul Civil din Rusia, cu consecințe atât pe termen scurt, cât și lung, precum și de Declarația Balfour, din 1918, privitoare la căminul național evreiesc din Palestina, eveniment care relansează puternic mișcarea sionistă din România. Coincidența aproape simbolică, cele două evenimente având loc în aceeași perioadă de timp, parcă pentru a marca noile opțiuni care se aflau în fața evreilor români, a fost foarte bine sesizată de istoricul Leon Volovici².

Recensământul oficial al populației din anul 1930, înregistra prezența a 756.930 evrei, reprezentând 4,2% din totalul populației. O analiză a datelor acestuia ne indică existența în continuare a puternicelor diferențe regionale, atât din punct de vedere demografic, cât și socio-economic sau privind identitatea națională, apărute după cum am văzut imediat după Marea Unire.

Din masa totală a evreilor, 21,4% locuiau în Moldova și doar 12,3% în Muntenia. În afara Vechiului Regat, 27,3% dintre evrei trăiau în Basarabia, 12,9% în Crișana-Maramureș, 12,4% în Bucovina, 10,8% în Transilvania, 1,9% în Banat, 0,5% în Dobrogea și 0,5% în Oltenia. În ceea ce privește procentajul reprezentat de evrei în populația totală a diferitelor provincii, datele sunt următoarele: 10,9% în Bucovina, 7,2% în Basarabia, 7% în Crișana-Maramureș, 6,7% în Moldova, 2,5% în Transilvania, 2,3% în Muntenia, 1,5% în Banat, și doar 0,5% în Dobrogea și 0,2%

² Leon Volovici, *Romanian Jewish Intellectuals after World War I: Social and Cultural Trends*, SHVUT 16 (1995): 25.

în Oltenia. Din punctul de vedere al caracterului urban/rural al populației evreiești, 70% locuiau la orașe, reprezentând 14,4% din totalul populației urbane a țării și restul de 30% îi găsim în zonele rurale, reprezentând doar 1,6% din totalul populației rurale. În Oltenia, Dobrogea și Banat, peste 95% dintre evrei locuiau în orașe, în Moldova 86% și în Bucovina 73,9%. În Transilvania istorică și Crișana-Maramureș se observă un echilibru între populația urbană și cea rurală, iar în Basarabia evreii din zona satului îi depășesc cu puțin pe cei din orașe, și anume 52% la sate și 48% în orașe. Aglomerările urbane cu cel mai ridicat procentaj evreiesc au fost Cernăuți (40,5%), Sighet (40%) și Chișinău (36,05%), urmate de Satu-Mare (23%), Cluj (13,4%), Arad și Timișoara, ambele cu un procentaj de 10%.

În mod evident, situația socio-economică a evreimii române a diferit și ea, de la o regiune la alta. În Basarabia și Bucovina, populația evreiască, deși săracă în ansamblul ei, a jucat un rol dominant în comerț, meșteșuguri și profesii liberale. Aportul evreiesc în viața comercială și industrială a Moldovei a fost și el extrem de important. În Muntenia, în schimb, în ciuda existenței unei puternice și influente burghezii evreiești, concentrată în București, impactul economic al populației evreiești de aici a fost mult mai puțin vizibil decât în cazul Moldovei. De asemenea, în Transilvania și Banat, rolul clasei de mijloc evreiești a fost mai puțin marcant decât în Basarabia și Bucovina, în timp ce în Crișana-Maramureș situația era asemănătoare cu cea din Moldova, Bucovina și Basarabia. Se observă deci, o legătură directă între gradul de dezvoltare economică al regiunii și impactul evreiesc asupra comerțului, industriei și meșteșugurilor. Cu alte cuvinte, cu cât era mai înapoiată zona respectivă, cu atât era mai vizibil rolul jucat de populația evreiască în domeniile respective.

În ceea ce privește identitatea națională asumată de către evreii români, marea majoritate a celor care s-au declarat evrei după religie s-au declarat evrei și după naționalitate. Zonele cele mai puțin orientate *național* au fost Muntenia și Crișana-Maramureș. În primul caz, situația se datorează procesului de aculturație mai vizibil decât oriunde altundeva, iar în cel de-al doilea, o cauză ar fi reprezentată de faptul că o parte a numeroasei populații hasidice să nu fi fost de acord cu asumarea identității naționale evreiești, din simplul motiv că aceasta ar fi însemnat o recunoaștere explicită a faptului că evreii sunt o națiune laică ca oricare alta. Drept rezultat, aproximativ 10% dintre aceștia s-au declarat de naționalitate fie maghiară, fie română.

Analiza identității de grup a evreilor români relevă și un alt aspect interesant, respectiv numărul mic de evrei transilvăneni care își asumă o identitate etnică maghiară. Procentajul de doar 4% se datorează atât declinului vechii orientări maghiare, cât și politicilor duse de noile autorități de la București, inițiată încă de la începutul perioadei interbelice, prin care s-a încurajat asumarea identității evreiești în detrimentul celei maghiare sau germane. Chiar și în Muntenia, numărul evreilor care s-au declarat români de credință mozaică a fost relativ mic (8000 dintr-un total de 92.216), motivul putând fi reprezentat aici de refuzul sistematic al guvernelor românești de a acorda cetățenie română în bloc, lucru care a concurat și el la descurajarea tendințelor asimilaționiste. În plus, după anul 1918, coabitarea cu numărul mare de evrei *naționali* din noile provincii, a dus în final la consolidarea unei orientări naționale mai pronunțate și printre evreii din Vechiul Regat. Drept urmare, pe parcursul perioadei interbelice, în pofida unui proces de aculturație, lipsesc tendințele de identificare cu naționalitatea majoritară. Identificarea se face astfel doar într-un sens cultural și nu într-unul național.

Referitor la asumarea limbii materne, Recensământul din anul 1930 indică existența unei mari diferențe între evreii care s-au declarat de naționalitate evreiască (728.115) și cei care și-au declarat idișul drept limbă maternă (518.754), proporția fiind astfel de 68,5%. Imaginea diferă de la o regiune la alta. Dacă, pe de o parte, evreii din Basarabia și Bucovina prezentau gradul cel mai mic de aculturație

lingvistică, marea majoritate declarându-se de limbă idiș, la polul opus se aflau evreii din Muntenia, unde aproximativ 80% au recunoscut româna drept limbă maternă. În Transilvania, populația evreiască din Banat prezenta gradul cel mai mare de aculturație, optând pentru germană. Pentru Transilvania istorică și pentru Crișana-Maramureș, procentele celor care se raportează la idiș sunt mai mari, 63,8% și respectiv 60,1%. Însă, restul de 40%, care se declară de limbă maghiară în principal sau română, mult mai rar, ne indică faptul că și aici ne aflăm în prezența unui proces de aculturație lingvistică, care demonstrează în fond amprenta puternică pe care și-a pus-o cultura maghiară asupra populației evreiești din teritoriile maghiare ale fostului imperiu dualist.

Analiza tuturor acestor date privind identitatea națională și afiliația lingvistică, conduc la concluzia că puternicele diferențe regionale dintre evreii români, sesizate la nivelul anilor 1918 și 1919 se păstrează pe tot parcursul perioadei interbelice. Evreimea interbelică a fost departe de a se identifica cu grupul etnic majoritar, ea traversând un proces în care evreitatea nu mai este considerată exclusiv o confesiune, ci și o etnie. În mod paradoxal, această puternică identificare națională nu a fost însoțită, în marea majoritate a cazurilor și de o cultură națională evreiască fie de limbă idiș, fie ebraică (ca și în cazul Poloniei) și nici de înflorirea politicilor evreiești moderne. Aceste aspecte lipsesc aproape cu desăvârșire în Vechiul Regat, ele fiind prezente doar în Basarabia și Bucovina, și într-o măsură mai mică și în Transilvania³.

Deoarece vorbim de anul 1919, nu putem să nu aducem în discuție și statutul juridic al evreimii române, care a fost definitivat, cel puțin teoretic, la Conferința de Pace de la Paris, prin semnarea la 9 decembrie 1919 a Tratatului Minorităților, prin care se recunoștea, în mod colectiv, cetățenia română, fără nici o formalitate, pentru toți locuitorii evrei care nu aveau o altă cetățenie. Totodată, se stipula că religia nu se poate constitui într-o piedică în obținerea drepturilor civile, politice, economice și dreptul de folosire a limbii materne de la domeniul religios până la instanțele de judecată. Deci, procesul încetățenirii evreilor români ar fi trebuit să decurgă repede, prin implementarea formulei emancipării colective, enunțată de tratatul mai sus menționat. În mod practic, însă, de abia Constituția din anul 1923, prin articolul 133, va reglementa din punct de vedere juridic problema evreiască, dar în termenii unei emancipări individuale, prin ratificarea legislației anterioare în domeniu și doar pentru cei din Vechiul Regat, considerându-se că evreii din Transilvania, Basarabia și Bucovina obțin automat drepturile de cetățeni împreună cu ceilalți locuitori. La nici un an, Legea Mărzescu privind dobândirea și pierderea cetățeniei române prevede o serie de clauze restrictive pentru obținerea cetățeniei de către evreii din noile provincii, care, în pofida a numeroase încercări de modificare, fie de atenuare, fie de înăsprire, au rămas în vigoare până la Decretul-lege privind revizuirea cetățeniei române din anul 1938. În urma aplicării acestuia, aproximativ 220.000 de evrei și-au pierdut cetățenia română, revizuirea conducând în fapt la anularea unor drepturi sancționate prin sistemul Tratatelor de la Versailles, dintre 1919-1920 și recunoscute prin Constituția din 1923.

Organizațiile evreiești și apariția Partidului Evreiesc din România

Din punctul de vedere al vieții politice evreiești, desfășurată și ea inevitabil în cadrul acestor transformări, aceasta s-a focalizat în jurul disputei, pornite încă din anul 1919, reprezentată de răspunsul la întrebarea: erau evreii o minoritate

³ Datele statistice au fost preluate din *Recensământul Oficial al Populației din 29 Decembrie 1930*, vol. II, XXIV-XXVIII (București, 1938). Pentru o analiză mai detaliată a acestora, vezi Claudia Ursuțiu, *Senatori și deputați evrei în Parlamentul României (1919-1931). Între reușită și eșec* (Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2006), 21-30.

națională care trebuia să militeze pentru drepturile aferente sau trebuiau să urmeze calea asimilării, urmărind integrarea în societatea românească, ca și grup cu identitate religioasă și culturală separată.

La orizontul anului 1919, evreii din Vechiul Regat se bucurau deja de prezența unei organizații și anume Uniunea Evreilor Pământeni, o inițiativă politică aparținând anului 1910, cu importanță deosebită pe termen lung, condusă inițial de A. Stern și apoi de W. Filderman, ce avea drept scop strângerea rândurilor în vederea obținerii de drepturi egale și a cetățeniei române⁴.

După reorganizarea sa din anul 1923, UEP, devenită Uniunea Evreilor Români, a adoptat statutul unei organizații situate deasupra oricăror interese de partid, pe care toți evreii, indiferent de convingerile lor politice, urmau să o sprijine pentru obținerea emancipării reale și definitive. Continuând linia UEP, se urmărea pe mai departe organizarea vieții interne comunitare și asigurarea condițiilor integrării sociale și politice a evreilor cu păstrarea dreptului la autonomie culturală și religioasă. Necesitățile momentului cereau însă, înainte de toate, obținerea efectivă a drepturilor evreiești, prin supravegherea aplicării prevederilor Constituției din 1923 și combaterea antisemitismului, în special a celui oficial⁵.

În viziunea lui Wilhelm Filderman, liderul incontestabil al politicii Uniunii, spirit iluminist, liberal și laic prin formație și structură intelectuală, evreii români urmau să se integreze în viața socială și politică a țării, devenind astfel cetățeni loiali ai unei Românie democratice, simbioză care, spera el, ar fi asigurat păstrarea drepturilor obținute. Identitatea evreiască avea pentru liderul evreu un conținut laic, el consimțind la însușirea unor cunoștințe de istorie, limbă și cultură iudaică, dar refuzând categoric ideea izolării culturale și, cu atât mai puțin politice. Acesta este motivul pentru care Filderman a respins ideea unui partid evreiesc, neînțelegând să facă concesii naționalismului evreiesc, a cărui singură consecință ar fi fost obstrucționarea UER în aplicarea programului său. În discursul său argumentativ din anul 1923, se observă o tendință de redefinire a obiectivelor organizației și a strategiei pentru păstrarea esenței etnice și naționale evreiești. „Uniunea”, spunea el, „a avut un program asimilist. Uniunea nu mai are un program asimilist”. Filderman nu propune asimilare, ci adaptare, care nu exclude menținerea identității naționale evreiești. Pentru o mai bună și mai rapidă integrare a evreilor în societatea românească, liderul evreu preconiza realizarea unei apropieri între evrei și români, benefică pentru ambele părți și care urma să se realizeze pe baza a două principii: păstrarea în cadrul „românismului” a „personalității etnice și sufletești evreiești” și prezentarea cât mai obiectivă a istoriei și culturii iudaice⁶. În ceea ce privește antisemitismul, alianța cu forțele progresiste românești dispuse să garanteze apărarea intereselor evreiești a fost considerată de Filderman drept unul dintre principiile de bază ale tacticii de combatere a acestui fenomen. Aceeași idee a stat și la baza strategiei electorale preconizate de UER, și anume încheierea de acorduri electorale cu acele partide politice care erau dispuse să includă, din convingere sau din rațiuni electorale, și revendicările Uniunii. În acest sens, s-a preferat colaborarea cu Partidul Național Liberal.

De partea cealaltă a baricadei, avem alternativa național-sionistă, a cărei figură emblematică a fost A. L. Zissu, format sub influența generației de intelectuali evrei afirmată la începutul secolului în Germania, fiind atras de revolta lor împotriva

4 Pentru emanciparea evreilor români și eforturile UEP în această direcție vezi: Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare* (București: Hasefer, 2006); Carol Iancu, *Evreii din România (1913-1919)* (București: Hasefer, 2006).

5 *Congresul Uniunii Evreilor Pământeni ținut în zilele de 18, 19 și 20 februarie 1923* (București, Atelierele S. A. Adevărul, 1923), 12-14.

6 Wilhelm Filderman, *Discursul d-lui W. Filderman rostit în Congresul Uniunii din 18, 19 și 20 februarie 1923* (București: Atelierele S. A. Adevărul, 1923), 23-25.

generației asimiliste a părinților, de ideea renașterii naționale și religioase prin întoarcerea la sursele iudaismului și prin sionism.

Adept aproape fanatic al armonizării naționalismului evreiesc din diasporă cu sionismul palestinian, Zissu a fost cel care a deschis o cale nouă în viața evreilor români odată cu înființarea, în anul 1919, a ziarului național evreiesc *Mântuirea*, în care, pentru prima dată se proclama calitatea de minoritate națională a evreimii române⁷. Programul prezentat de Zissu în același an s-a aflat sub influența evidenței a cercurilor sioniste rusești, lucru dovedit de revendicările asemănătoare formulate cu ocazia Conferinței sioniștilor ruși, de la Helsinki, din anul 1905, ocazie cu care s-a stabilit strategia pentru activitatea din diaspora, bazată pe trei linii majore de acțiune: emanciparea și cucerirea drepturilor politice, ridicarea comunităților evreiești și autonomia națională⁸.

Nu după mult timp, în anul 1924, în paginile gazetei intitulată aproape simbolic *Renașterea*, apare un veritabil program politic evreiesc, generat de înființarea Cenaclului cu același nume, în care un accent deosebit se punea pe afirmarea identității naționale evreiești, ce urma să se realizeze prin: „organizarea pe baze democratice și național evreiești a comunității [...]; recunoașterea comunității ca personalitate juridică; sprijinirea intereselor național evreiești ale populațiunii din noile teritorii; crearea unei reprezentanțe unice pentru apărarea intereselor naționale ale evreilor din întreaga Românie”⁹. Chiar dacă numele lui Zissu nu apare în mod expres alături de principiile enunțate mai sus, nu există nici o urmă de îndoială asupra girului acordat, el fiind în fond teoreticianul naționalismului evreiesc născut din mișcarea de renaștere și revenire la iudaism și de reîntoarcere efectivă în Palestina, naționalism îmbrățișat de întregul cerc de intelectuali evrei grupați în jurul *Renașterii*.

Ca expresie politică, Zissu a susținut vehement crearea unui partid evreiesc care, în viziunea sa, urma să fie sprijinit chiar de către statul roman, deoarece o atare organizație evreiască i-ar desprinde pe evrei din rândurile celorlalte minorități naționale¹⁰. Încă din anul 1920, liderul evreu susținea că partidul evreiesc odată format urma să colecteze toate voturile evreiești, devenind astfel, și cu ajutorul coalițiilor guvernamentale, o forță cu un cuvânt greu de spus în apărarea intereselor evreilor. Acesta este și momentul în care se schițează o posibilă platformă program a viitorului partid¹¹.

7 Pe larg, se revendicau următoarele: „Recunoașterea naționalității evreilor din România prin acordarea deplinei autonomii politice, culturale și religioase. 1. Prin autonomie politică se înțelege crearea unei regiuni de alegeri evreiești, reprezentanță proporțională în Parlament, în administrația regională și comunală. 2. Prin autonomie culturală se înțelege recunoașterea limbii ebraice ca limbă națională a evreilor, autonomia școlilor evreiești care să fie susținute de stat, prin alocarea unui buget în proporție cu impozitele plătite de evrei, recunoașterea comunităților și a școlilor, a instituțiilor culturale și a instituțiilor de asistență socială, ca persoane juridice. 3. Prin autonomie religioasă se înțelege recunoașterea religiei mozaice, remunerarea rabinilor, a cantorilor, etc. de către stat, acordarea posibilității de a respecta sămbăta, în locul odihnei duminicale.”, în *Mântuirea*, 22 ianuarie 1919.

8 *Renașterea Noastră*, 19 octombrie 1924.

9 *Cenaclul „Renașterea”*. Program, în *Renașterea Noastră*, 14 septembrie 1924.

10 A. L. Zissu, *Noi... Breviar judaic* (București: Editura Adam, 1932), 131.

11 Menirea partidului era: „1. De a canaliza marea majoritate a voturilor evreiești în direcția socotită de ea conformă cu interesele noastre, pentru ca, împiedicând în chipul acesta risipirea acestor voturi în diferitele partide politice, s-o ferim de răspunderea pentru faptele și păcatele altor partide. 2. De a veghea ca drepturile pe cari le-am câștigat pe hârtie – și deocamdată, numai pe hârtie – să fie pe de-a-întregul valorificate fără restricții, fără îngărări și fără tertipuri. 3. De a veghea ca nicio dispoziție șireată și nici un regulament să nu știrbească și să nu anihileze drepturile naționale de cari urmează a se bucura minoritățile etnice din România, deci și noi, evreii. 4. De a nu mai permite ca Parlamentul român să ofere spectacolul grotesc ca atunci când se discută chestii în legătură directă cu noi să se bată câmpii, fără ca cineva să readucă lucrurile pe făgașul lor adevărat și firesc; reprezentanții evrei în parlament își vor lua această sarcină asupra-le.” – Zissu, *Noi...*, 101-102.

Aproximativ în aceeași perioadă în care, la București, Zissu clama pentru prima dată deplina autonomie politică, culturală și religioasă pentru evreimea română, percepută drept minoritate națională, de partea cealaltă a Carpaților, în inima Ardealului, un alt reprezentant al ideologiei național sioniste își făcea cunoscute conceptele politice.

Ernest Marton, scriitor și publicist, a militat încă de la începutul perioadei interbelice pentru trezirea conștiinței naționale evreiești, fiind singurul dintre liderii politici ai noilor provincii care nu s-a mulțumit numai să activeze în plan politic, ci a încercat și o teoretizare a mișcării naționale evreiești. Într-o lucrare pe această temă, apărută la editura Kadima din Cluj, în anul 1922¹², Marton, contrar uzanțelor, folosește istoria ca argument nu în lupta pentru dobândirea emancipării evreiești, ci în combaterea asimilării, considerate o noțiune anacronică, ce nu-și mai găsește locul în evoluția istorică evreiască și pentru trezirea conștiinței naționale. Interesantă este raportarea lui Marton la evreimea ardeleană care, în ciuda existenței unor puternice tendințe de asimilare în cultura maghiară, era considerată, datorită conlocuirii alături de alte etnii, care și-au elaborat propriile programe naționale, inițiatorul și lider indiscutabil al procesului de regenerare națională. Din punct de vedere istoric, afirma el, „năruirea minciunii trebuie să înceapă de aici”, din locul unde „minciuna autonegării nu a putut pătrunde atât de adânc”¹³.

În Transilvania, înainte de anul 1918, impactul sionismului asupra maselor a fost aproape neglijabil. De abia din acest an, după exemplul Consiliilor Naționale române, maghiare și germane, a fost declanșată și organizarea pe baze naționale a evreilor din orașele transilvănene. În noiembrie 1918, s-au format Consilii Naționale Evreiești în Timișoara, Ocna-Mureș și Sibiu. La Cluj, în data de 20 noiembrie 1918, a luat naștere Uniunea Națională a Evreilor din Transilvania care, la scurt timp, a devenit o organizație regională, înglobând astfel consiliile naționale evreiești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și devenind astfel cea mai puternică organizație de apărare a intereselor evreilor transilvăneni¹⁴.

Interesant este faptul că Uniunea a fost condusă în principal de lideri provenind din sânul comunității ortodoxe, de exemplu Jozsef Fischer și Tivadar Fischer, și într-o măsură mai mică de membri ai comunității neologe. Raportul se schimbă de abia după anul 1930, în favoarea neologilor. Acest aspect surprins de Gido Attila este deosebit de important, demonstrându-se astfel faptul că ideea națională a fost mai populară mai ales în rândul evreilor mai conservatori din punct de vedere religios și mai puțin integrați din punct de vedere cultural¹⁵.

Toate organizațiile evreiești din Transilvania, Bucovina și Basarabia, înființate, după cum am văzut la orizontul anului 1919, s-au dovedit a fi pietrele de temelie ale viitorului partid evreiesc, mult dorit de mișcarea națională. În această direcție, anul 1926 are importante conotații politice, fiind anul în care s-a încercat pentru prima dată realizarea unei organizații politice unice. În același an a luat naștere și Clubul Național Evreiesc din Vechiul Regat, considerat ultima cărămidă în edificiul construirii unui partid evreiesc bazat pe principiul național, cărămidă care însă s-a cristalizat destul de greu, în cadrul unui proces relativ îndelungat, deoarece nu trebuie să uităm că de la momentul revendicărilor enunțate de Zissu în 1919, în *Mântuirea*, trecuseră deja șapte ani. Organizația proaspăt înființată avea drept scop înființarea partidului evreiesc, mijloacele fiind reprezentate de parlamentarii

12 E. Marton, „A zsidó nemzet mozgalom Erdélyben”, în Lya Benjamin (ed.), *Evreii din România în texte istoriografice* (București: Hasefer, 2002), 393-409.

13 Marton, *A zsidó*, 402.

14 Gidó Attila, *Două decenii. Evreii din Cluj în perioada interbelică* (Cluj-Napoca: Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, 2014), 39.

15 Attila, *Două decenii*, 176.

evrei, de o activitate politică imediată și de contacte cu Uniunile naționale din noile provincii¹⁶.

Cele trei organizații evreiești angrenate în proiectul de înființare al partidului, care urma să participe la alegerile din 1926, au fost Uniunea Națională a Evreilor din Transilvania, Uniunea Națională a Evreilor din Bucovina și proaspătul Club Național din Vechiul Regat. Ajungând în acest punct, trebuie să evidențiem faptul că atât evreii național sioniști din Ardeal, cât și cei din Bucovina au militat de foarte devreme pentru fondarea unei organizații unice, care să reprezinte pe baze minoritare întreaga evreime din România. Evreii bucovineni, mai intransigenți și refractari oricărei intenții de colaborare cu UEP, au cerut încă din anul 1922 înființarea unei organizații politice noi, aleasă în urma unui Congres general al evreimii române. Interesant că, spre deosebire de colegii lor din Transilvania, care au reușit să pună bazele Uniunii încă din 1918, evreii bucovineni au trebuit să facă față unor puternice disidențe în cadrul mișcării sioniste care, de-abia la începutul anului 1926 și sub influența tot mai puternică a lui Mayer Ebner, au reușit să fuzioneze și să formeze Uniunea Națională a Evreilor din Bucovina¹⁷.

Însă, nici măcar în condițiile anului 1926, în care asistăm la creionarea unui patralater politic național evreiesc, planul încheșării partidului evreiesc nu s-a dovedit a fi fezabil, se pare din cauza recent înființatului Club, care a preferat calea colaborării cu partidele politice românești în dauna politicii național sioniste¹⁸.

Situația s-a schimbat radical în favoarea național sioniștilor cu ocazia alegerilor din 1928 când, în urma unei alianțe cu Partidul Național Țărănesc, aceștia dobândesc patru mandate în Parlamentul României: în Senat, Mayer Ebner, senator de Cernăuți și în Cameră, Theodor Fischer, deputat de Cluj, Iosif Fischer, deputat de Maramureș și Michael Landau, deputat de Chișinău. În legătură cu această reușită trebuie arătat că balanța s-a înclinat într-adevăr în favoarea național sioniștilor, însă doar a acelor din noile provincii, cei din Vechiul Regat fiind lipsiți de satisfacția de a gusta din recenta victorie politică. Motivele sunt legate în principal de faptul că și cu ocazia acestor alegeri, ideea unui bloc național sionist nu a reușit să treacă de faza de proiect. Vinovat, într-o măsură destul de mare, a fost, la fel ca și în anul 1926, Clubul Național Evreiesc din Vechiul Regat, căruia i-a lipsit coeziunea politică. Însă, se poate afirma fără nici o urmă de îndoială, că organizația din Regat nu trebuie să fie singura blamată, o parte din responsabilitatea eșecului aparținând și sioniștilor din Ardeal. Aceștia, în data de 13 noiembrie 1928, cu ocazia întrunirii delegațiilor sioniste din cele patru provincii, unde urma să se trateze alcătuirea prealabilă a blocului sionist, au recunoscut că sunt deja angajați alături de țărăniști, sperând astfel într-un succes electoral, fără a se expune la riscuri inutile. În ciuda faptului că restul reprezentanților sioniști, în special cei din Basarabia și Vechiul Regat, s-au declarat în continuare partizani ai blocului și ai listelor evreiești separate, evreii ardeleni au reușit să-și impună atât de bine punctul de vedere, încât la încheierea întâlnirii locurile de parlamentar erau deja împărțite¹⁹. Este evident astfel că principalii artizani ai cartelului electoral cu Partidul Național Țărănesc au fost liderii Uniunii Naționale a Evreilor din Ardeal, respectiv Theodor Fischer și Iosif Fischer, schema parlamentară propusă fiind aproape identică cu cea obținută, cu excepția unui loc pentru evreii basarabeni.

16 *Renașterea Noastră*, 10 februarie 1926.

17 *Viața politică la Cernăuți*, în *Renașterea Noastră*, 23 ianuarie 1926.

18 *Renașterea Noastră*, 29 mai 1926.

19 „Se speră că sioniștii ardeleni vor obține cel puțin două mandate, iar cei basarabeni două locuri în Parlament, mergând în cartel cu național-țărăniștii. Se mai afirmă de asemeni că și d-rului Mayer Ebner i-ar fi asigurat un mandat parlamentar”, *Sioniștii și blocul*, în *Renașterea Noastră*, 17 noiembrie 1928.

Prima acțiune a blocului celor patru a fost organizarea lor într-un Club Parlamentar Evreiesc, punându-se astfel bazele Partidului Evreiesc din România²⁰, care a luat ființă în anul 1931, avându-l ca președinte de onoare pe Adolphe Stern, președinte pe T. Fischer și secretar general pe Michael Landau. Organizațiile evreiești participante la constituirea acestuia au fost Uniunea Națională a Evreilor din Ardeal, Uniunea Națională a Evreilor din Bucovina, Centrala Sionistă din Basarabia și Partidul Național Evreiesc din Vechiul Regat, creat în cele din urmă din fostul Club Național, în anul 1930.

Apariția Partidului Evreiesc din România în alegeri²¹ a lărgit prăpastia dintre cele două orientări politice principale, între *integraționiști* și *național sioniști*. În același timp, a dovedit eșecul încercărilor UER de a pătrunde în noile provincii și de a-i lega politic pe evreii de aici cu cei din Vechiul Regat. Liderii UER deplorau la adversarii lor politica de izolare națională, pe când liderii naționali se plâneau de catastrofa „regatizării”, viața politică evreiască divizându-se astfel nu numai pe baza ideologică, ci și teritoriale.

În ceea ce privește reprezentarea parlamentară evreiască, comunitatea evreiască a avut delegați în Parlamentul României din anul 1922²², ceea ce a însemnat, în sfârșit, posibilitatea ca, de la înălțimea celui mai înalt for legislativ al țării, să se caute căi de conviețuire și soluții pentru problemele specifice ale celor pe care-i reprezentau. Vocile evreiești în Parlament sunt, însă, mai timpurii, primele nume în această direcție fiind înregistrate încă din 1919²³. Dar, în evoluția vieții politice evreiești interbelice, anii 1919-1922 sunt unii tulburi, când senatorii și deputații

20 Declarația de constituire a partidului, semnată de A. Stern, T. Fischer și A. L. Zissu, reprezintă pentru viața politică evreiască din România un act istoric, aceasta conținând nu numai obiectivele partidului, ci și prima chemare la urne a evreilor pentru a vota listele unui partid propriu. Este de remarcat prezența semnăturii lui Zissu alături de cei doi președinți, în condițiile în care el nu a ocupat (pentru că nu dori) nici o funcție de conducere. Acest lucru este o dovadă în plus că el a fost recunoscut de către toate grupările național evreiești drept ideologul incontestabil sau „îndrumătorul spiritual”, cum îi plăcea să se numească, al mișcării național sioniste. Despre programul partidului, adoptat în anul 1933, cu ocazia primului său congres general, vezi *Programul și statutele Partidului Evreiesc din România votat la Congresul General din 7-8 noiembrie 1933* (București: Editura Partidului Evreiesc, 1934).

21 Partidul a participat independent la alegerile din 1931, obținând cinci mandate, număr păstrat și la alegerile din 1932, acestea fiind și ultimele la care partidul a reușit să-și trimită reprezentanți în Parlament.

22 Lista reprezentanților evrei a fost deschisă de Adolphe Stern, desemnat deputat de Ilfov pe listele Partidului Țărănesc, condus de I. Mihalache, cu care Uniunea Evreilor Români încheiase un acord electoral. Alături de el, pe liste de partid sau ca independenți, îi găsim pe deputații Nathan Lerner, Iacob Pistiner, Beno Straucher, Șef-Rabinul Iehuda Leib Țirelsohn și senatorii Salo Weisselberger și Iosif Sanielevici. Cu ocazia alegerilor din 1927, în urma acordului electoral dintre UER și Partidul Național Liberal, organizația evreiască și-a asigurat 3 locuri în Parlament, respectiv deputații Wilhelm Filderman și E. Iacoby și senatorul Horia Carp. Tot pe listele PNL, însă ca membrii de partid, au intrat în Senat Ely Berkowitz și Salo Weisselberger, respectiv Beno Straucher în Camera Deputaților. După alegerile din anul 1928, rolul dominant în viața politică evreiască, cel puțin sub raportul reprezentării parlamentare, a fost preluat de tabăra evreilor național sioniști care, în urma alianței electorale încheiate cu Partidul Național Țărănesc, dobândesc 4 mandate în Parlament, și anume Mayer Ebner în Senat și Theodor Fischer, Iosif Fischer și Michael Landau în Camera Deputaților – Ursuțiu, *Senatori*, 55-91.

23 Între 1919-1920, în Camera Deputaților îi avem pe: Iancu Meilic Melicsohn, deputat al Partidului Țărănesc din Basarabia, Berl Lengyel și Ilie Moscovici, deputat al Partidului Socialist și, în Senat, Iacob Hecht și Meer Landwiger. Între 1920-1922, Ilie Moscovici, Alexandru Dobrogeanu Gherea, Iacob Pistiner, deputați ai Partidului Socialist, Nathan Lerner, deputat al Partidului Țărănesc din Basarabia, Beno Straucher, deputat independent de Cernăuți și Mihail Schor, deputat al Partidului Poporului, toți în Camera Deputaților. Pentru Berl Lengyel, Iacob Hecht și Meer Landwiger nu există încă date pentru a avea o imagine clară asupra modului lor de alegere în Parlament.

evrei nu își asumă statutul de reprezentanți ai populației evreiești, ci se consideră simpli membri evrei ai diferitelor partide, de cele mai multe ori singura legătură cu comunitatea fiind cea de nume. De exemplu, în cele două legislaturi parlamentare dintre 1919-1922, deputatul Berl Lengyel și senatorii Iacob Hecht și Meer Landwiger, au fost prezenți doar cu numele, vocile lor lipsind cu desăvârșire din ședințele parlamentare, singurii care s-au declarat reprezentanți ai intereselor evreiești, fiind lăncu Meilic Melicsohn, pentru perioada 1919-1920 și Beno Straucher, în anii 1920-1922.

În același timp, nici deputații socialiști din aceste legislaturi, și anume Al. Dobrogeanu-Gherea și Ilie Moscovici, spre deosebire de colegul lor din anii următori, Iacob Pistiner, nu s-au identificat cu problemele comunității evreiești. Contrar anumitor tendințe din literatura de specialitate, evităm încadrarea acestora în categoria parlamentarilor evrei, ei putând fi considerați, în cel mai bun caz, deputați și senatori de origine evreiască, de cele mai multe ori neangajați în lupta de apărare a intereselor evreiești. Cel puțin, cazul socialiștilor, prezintă un element care ne-a determinat, în mod clar, să ne îndepărtăm de la încadrarea lor în categoria amintită, și anume faptul că aceștia, aproape în totalitate, se înstrăinează rapid și își neagă originea evreiască, pe care într-un final o abandonează. De exemplu, pe Dobrogeanu-Gherea (Nahum Katz), ne este foarte greu să-l considerăm deputat evreu – ceea ce ar putea indica, pe lângă asumarea apartenenței la iudaism și implicarea în chestiunile cu care se confruntă respectiva minoritate – în condițiile în care acesta a refuzat în mod constant să ia atitudine în probleme evreiască, lipsindu-i cu desăvârșire orice interes pentru destinul comunității din care a provenit.²⁴

Cine este și ce înseamnă a fi parlamentar evreu

Abia între anii 1922-1926, se poate vorbi de o veritabilă activitate parlamentară evreiască, deputații senatorii evrei, indiferent de apartenența lor politică, făcând front comun și fiind angrenați cu toții în dezbaterile parlamentare ale perioadei legate de apărarea intereselor coreligionarilor lor, indiferent de natura acestora. Tot acum, are loc și primul acord electoral încheiat între UER și Partidul Țărănesc, în urma căruia intră în Parlament întâiul mandatar oficial al populației evreiești, în persoana lui A. Stern. Acesta din urmă, pe lângă originea sa evreiască, avea calitatea de membru și reprezentant al unei organizații cu un program real de apărare a intereselor și drepturilor comunității evreiești. Se poate astfel susține că abia din acest moment se poate folosi sintagma de parlamentar evreu.

Drept urmare, într-o încercare de răspuns la întrebare *Cine este și ce înseamnă a fi parlamentar evreu*, pare indicată departajarea prezențelor evreiești în forul legislativ român în două mari categorii. Prima îi însumează pe cei care reprezintă oficial comunitatea din rândurile căreia provin, membri ai unor organizații evreiești cu scop programatic de apărare a drepturilor evreiești, care ajung în Parlament fie în baza unor acorduri electorale, fie, după 1931, în urma participării la alegeri a propriilor organisme politice. Aceștia sunt singurii cărora, în opinia noastră, le poate fi atribuită calitatea de parlamentar evreu. Cea de-a doua categorie îi cuprinde pe toți acei evrei aleși în Parlament fie pe listele partidelor românești, fie ca independenți sau reprezentanți ai Camerelor de Industrie sau Comerț (singura excepție este reprezentată de Șef-Rabinul României, Iacob Niemirower, reprezentant de drept al cultului mozaic în Senat). Este adevărat că mulți dintre aceștia s-au implicat uneori în dezbaterile legate de soarta comunității evreiești și uneori, în situații mai grave, s-a ajuns la formarea unui front comun de luptă. Însă, este la fel

²⁴ Pentru alternativă reprezentată de socialism în rândul intelectualilor evrei români vezi: Simona Fărcășan, *Între două lumi. Intelectuali evrei de expresie română în secolul al XIX-lea* (Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2004), 297-303.

de adevărat faptul că, de cele mai multe ori, au existat diferențe majore de abordare a problematicii evreiești, aceștia fiind doar o porta voce a partidelor pe listele cărora intraseră în Parlament.

Politica evreiască, puternic fracționată încă din anul 1919 și rămânând așa pe tot parcursul perioadei interbelice, a avut ca principală caracteristică lupta pentru hegemonie politică dusă între comunitățile evreiești din Vechiul Regat și noile comunități din Transilvania, Basarabia și Bucovina, cele două blocuri oferind un răspuns diferit la întrebarea de mai sus. Această situație s-a datorat, în principal, caracterului compozit al comunității evreiești din România Mare – de la evreul ortodox la evreul total sau parțial asimilat culturii române, germane, maghiare sau rusești – caracter care a influențat evident poziția liderilor evrei față de opțiunile politice evreiești. Realitatea socială de după anul 1919 a existenței unei comunități evreiești deja împărțite în două grupuri mari – evreii *vechi* din Regat, reprezentând 30% din totalul populației evreiești, și evreii *noi*, care trăiseră în cadrele Imperiului Austro-Ungar și Rusiei țariste, reprezentând restul de 70% – și-a spus și ea cuvântul. În asemenea condiții, putem vorbi de o majoritate semnificativă de evrei care se raportau la România Mare ca la un stat cu care aveau prea puține lucruri în comun, istoria, limba, cultura română și mentalitățile românilor fiindu-le total străine. Mai mult decât atât, deosebirile importante dintre comunitățile evreiești din provinciile alipite și cele din Vechiul Regat, sesizabile în special la nivelul gradului de aculturație și asimilare, nu s-au stins după anul 1919, ci, din contră, și-au pus o amprentă definitorie asupra naturii relațiilor din interiorul evreimii române. Ca urmare a acestui fenomen, în planul ideologic al politicii evreiești apare o diferențiere netă între *orientarea evreiască de renaștere națională*, de reîntoarcere la valorile spirituale ale iudaismului și cea *asimilistă*, de adaptare și integrare în cadrele societății românești. Diferențierea de ordin ideologic a fost dublată de una de ordin teritorial, cele două orientări politice fiind destul de exact circumscrise unor anumite zone geografice.

Am văzut că în Vechiul Regat, linia politică conducătoare era trasată de Uniunea Evreilor Români, născută în anul 1923 din Uniunea Evreilor Pământeni, organizație cu o ideologie non-națională, dar nu antinațională, care a luptat împotriva antisemitismului, pentru emanciparea totală a evreilor și împotriva unei politici evreiești separate. Predilecția evreilor de aici pentru linia promovată de UER și respingerea ideii de organizare a iudaismului pe baze naționale este explicabilă dacă se are în vedere prezența lor într-o regiune mono-etnică, lucru care a făcut ca întreaga luptă de emancipare, începută de la mijlocul secolului al XIX-lea, să meargă pe principiul recunoașterii cetățeniei române cu păstrarea identității religioase mozaice, lipsind cu desăvârșire conceptul de minoritate națională.

În timp ce Vechiul Regat era dominat de ideologia non-națională a UER, evreii din noile provincii au optat, încă din anul 1919, pentru un sionism orientat național, asumându-și statutul de minoritate națională. Situația era totuși mult mai complexă, motivația pentru naționalismul evreiesc fiind diferită în fiecare dintre cele trei zone.

Basarabia prezintă un caz aparte. La începutul perioadei interbelice, mediul ortodox evreiesc era dominat de partidul Agudes Yisroel, condus de rabinul Yehuda Leib Țirelsohn. Însă, sionismul, care a fost realmente cea mai puternică linie politică evreiască în noile teritorii, și-a avut baza în această provincie, unde vechea tradiție era alimentată în continuare de influxul miilor de refugiați din Rusia sovietică, mișcarea păstrându-și astfel aici un puternic caracter socialist. În plus, evreii basarabeni, nevorbitori de limbă română, străini de realitățile românești, au realizat repede că locul lor este alături de evreii din Transilvania și Bucovina, cu care împărtășeau aceleași convingeri politice și, într-o oarecare măsură, limba idiș.

Și în Bucovina, sionismul bazat pe o structură organizatorică de influență austriacă, păstrată de dinainte de primul Război Mondial, a deținut o poziție

dominantă în majoritatea centrelor evreiești, în special în comunitatea evreiască din Cernăuți. Factorul decisiv de aici pentru orientarea națională a evreilor a fost reprezentat de marea experiență politică avută în această direcție. Cu mult înainte de înființarea unui partid evreiesc în România Mare, evreii bucovineni au militat pentru recunoașterea lor ca națiune în cadrul monarhiei habsburgice, purtător de cuvânt, în acest sens, fiindu-le Partidul Național Evreiesc, înființat în anul 1908, în urma scindării Partidului Popular Evreiesc de orientare pur sionistă, condus de Beno Straucher²⁵.

În Transilvania, situația era un pic mai complicată din cauza existenței, pe de o parte, a fenomenului aculturării și chiar asimilării în cadrele culturilor maghiară și germană și, pe de altă parte, a prezenței în nordul regiunii a conservatoarei comunități hasideice, neatinsă de modernizare, ostilă atât naționalismului evreiesc, cât și asimilării.

Mișcarea sionistă, foarte slab reprezentată înainte de primul război mondial, înflorește după anul 1919 din motive multiple: exemplul celorlalte minorități, care începuseră să se organizeze pe baze naționale, întoarcerea din prizonieratul rus a soldaților evrei ce serviseră în armata austro-ungară²⁶, trecerea bruscă de la un regim politic tolerant (în monarhia austro-ungară evreii obținuseră emanciparea încă din anul 1867) la unul cu o atitudine mai degrabă ostilă încetățenirii evreilor, în conformitate cu tratatele de pace sau presiunea autorităților românești exercitată asupra evreilor „unguri” în scopul de a-i scoate de sub influență maghiară. Toate acestea i-au determinat pe liderii evrei să militeze pentru recunoașterea statutului de minoritate națională, considerând lipsită de sens trecerea de la statutul antebelic de „unguri de confesie mozaică” la cel interbelic de „români de confesie mozaică”.

O altă explicație pentru respingerea de conducătorii evrei ardeleni a politicii venite de la centru este cea oferită de parlamentarul M. Landau în memoriile sale. Conform acestuia, politica evreiască din Transilvania s-a inspirat într-o oarecare măsură din politica liderilor transilvăneni, care adoptaseră o atitudine critică față de linia balcanică a conducătorilor politici din Vechiul Regat²⁷. Oricum ar fi stat lucrurile, cert este faptul că Bucureștiul nu a reușit să joace niciodată, pe parcursul perioadei interbelice, rolul de centru politic evreiesc în România.

După cum am amintit mai sus, existența unui număr mare de evrei aproape în totalitate asimilați culturii maghiare a complicat lucrurile, aceștia rămânându-i fideli, deloc tentați de noua mișcare național sionistă. Mulți dintre ei au intrat în rândurile Partidului Maghiar, unii dintre ei ocupând chiar și funcții de conducere²⁸. În plus, această organizație politică a fost vizibil deranjată de constituirea în anul 1931 a Partidului Evreiesc, pe care l-a acuzat de furt electoral, iar evreii ardeleni înscrisi în cadrele acestuia au fost etichetați drept „trădători”.

25 Mihai Ștefan Ceaușu, „Reprezentanții evreimii bucovinene în Dieta Bucovinei”, în *Studia et Acta Historiae Judaeorum Romaniae V* (2000): 200-218.

26 O parte dintre soldații evrei din Transilvania, care luptaseră pe frontul din Rusia, unii dintre ei fiind luați prizonieri, au făcut cunoștință cu ideile sioniste din spațiul rus, pe care au început să le răspândească, după întoarcerea acasă. Unul din aceștia a fost și Chaim Weissburg, sub a cărui îndrumare a fost organizată Marea Adunare Sionistă din 20 noiembrie 1918, de la Cluj, ocazie cu care s-a hotărât înființarea Uniunii Naționale a Evreilor din Transilvania. Un alt nume important este cel al lui Tivadar Fischer, întors și el din Rusia influențat de sionismul rus, și care a fost președintele Uniunii între anii 1918-1923 – Attila, *Două decenii*, 236.

27 Michael Landau, *O viață de luptă* (Tel Aviv: Bronfman & Cohen Publishers Ltd., 1971), 286.

28 Acest segment al evreilor transilvăneni, grupat în jurul Șef-Rabinului neolog de Oradea, Leopold Kecskeméti, a continuat să se raporteze la iudaism doar pe criterii religioase, considerându-se parte integrantă a națiunii maghiare ca limbă și națiune, Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania. Un destin istoric* (Cluj-Napoca: Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2004), 106.

Însă, în cele din urmă, caracterul multiethnic al provinciei, coroborat cu declinul celor două orientări culturale, au impulsionat și aici mișcarea sionistă.

Chiar și în Vechiul Regat, în ciuda evidentei puteri a UER, se constată, în special la sfârșitul anilor ,20, o accentuare a orientării sioniste și a identificării naționale, consecință a influenței noilor comunități evreiești și, nu în ultimul rând, a naționalismului românesc, cu tendința sa de radicalizare spre o doctrină a exclusivității etnice.

Marile diferențe dintre cele patru comunități evreiești, puse în situația de după anul 1919 să conviețuiască, nu numai că nu s-au estompat de-a lungul perioadei interbelice, ci, din contră, au dat naștere la un cadru neașteptat, în care colectivitatea evreiască, ca întreg, nu a fost coordonată sau direcționată de la nici un centru, ea rămânând puternic fragmentată nu numai sub raportul structurilor politice, dar și în ceea ce privește organizarea comunitară și viața religioasă. De abia pe la mijlocul anilor ,30, sub amenințarea pericolului nazist și a slăbirii democrației românești, cele două blocuri reușesc să se apropie și să treacă peste rivalitățile de orice fel. Drept rezultat, în anul 1936 a luat ființă Consiliul Central al Evreilor Români, condus de W. Filderman și sprijinit de Iacob Niemirower, organizație ce avea drept scop adunarea tuturor forțelor pentru a lupta împotriva ascensiunii tendințelor antisemite din perioadă, care anunțau deja perspectiva întunecată a Holocaustului.